

บทที่ 2

แนวคิด วรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อมาสนับสนุนการศึกษาเรื่อง “การใช้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ : ศึกษากรณี ชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ” โดยแนวคิดที่นำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วย

1. ทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุ (Social Theories of Aging)
2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ
3. แนวคิดเกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุ
4. นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาผู้สูงอายุ
  - 4.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10
  - 4.2 แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 – 2564)
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. ทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุ (Social Theories of Aging)

ทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุ (Social Theories of Aging) เป็นการค้นหาคำตอบตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ จะใช้วิธีการค้นหาคำตอบอย่างเป็นขั้นตอนและมีเหตุผลที่อธิบายถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งการศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์ต้องอาศัยข้อมูล หลักการ สมมติฐานที่มีเหตุผลพอที่จะเชื่อถือได้ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่างๆ ของผู้สูงอายุ จึงต้องอาศัยทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุ (Social Theories of Aging) มาเป็นแนวทางในการอธิบาย (สุรกุล เจนอบรม, 2541, น. 40)

ทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุที่สำคัญ ได้แก่

- ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ทฤษฎีนี้ นักสังคมวิทยาอธิบายว่า บุคคลมีการปรับตัวต่อความสูงวัยและการเป็นผู้สูงอายุ กล่าวคือ ตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมาแต่ละบุคคลจะผ่านบทบาททางสังคมมาหลายบทบาท เช่น บทบาทของการเป็น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น บทบาทเหล่านี้

จะเป็นสิ่งที่แยกแยะสถานภาพทางสังคม รวมทั้งทัศนคติที่มีต่อตนเอง บทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลมีประสบการณ์จะมีส่วนสัมพันธ์กับอายุ ซึ่งอายุจะเป็นสิ่งที่ใช้กำหนดบทบาทความคาดหวังที่เหมาะสมในทางสังคมแล้ว อายุยังใช้เป็นเครื่องมือกำหนดความเหมาะสมหรือพฤติกรรมของสิ่งที่ควรประพฤติ ปฏิบัติของบุคคลที่อยู่ในบทบาทสังคมนั้นอีกด้วย ทั้งนี้ บทบาททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จะทดแทนบทบาทที่สูญเสียไปไม่ได้ ขึ้นอยู่กับบทบาททางสังคมเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีบทบาทยังสามารถช่วยให้สังคมเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้กลับมา มีบทบาททางสังคมอีก เช่น ในรูปของอาสาสมัคร กลุ่มเพื่อน หรือการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของตนเองให้แก่คนในชุมชนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม เป็นทรัพยากรบุคคลที่สามารถกระตุ้นหรือจรรโลงวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ของสังคม โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของสังคม โดยบทบาทที่สำคัญ ได้แก่ (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ, 2545, น. 7-6, 7-7)

-บทบาททางสังคม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะมีบทบาททางสังคมในชุมชน ด้วยการเข้าไป มีบทบาทและแสดงภูมิปัญญาทางศาสนา ถ่ายทอดและปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ตักบาตร ทำบุญ ร่วมงานวัด รวมไปถึงการช่วยเหลือวัด เป็นกรรมการวัด บทบาททางสังคมด้านสาธารณะประโยชน์ เช่น ผู้นำชุมชน อาสาสมัคร ลูกเสือชาวบ้าน เป็นต้น อนึ่ง ยังมีอีกบทบาทที่พบน้อยมากในสังคมปัจจุบัน คือ บทบาทการเป็นผู้ไกลเกลี่ยข้อพิพาท การทะเลาะกันในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบันทำให้คุณค่าของผู้สูงอายุลดลง

-บทบาททางวัฒนธรรม การจรรโลงและถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ให้คงอยู่และสืบต่อไปนั้น เป็นบทบาทสำคัญที่ผู้สูงอายุจะเข้าไปร่วมเกี่ยวข้อง เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเริ่มตั้งแต่การเริ่มต้นชีวิตครอบครัว คือ การแต่งงาน ตั้งแต่ขั้นตอนการสู่ขอ ไปจนถึงการเข้าพิธีแต่งงาน การมีบุตร การโกนผมไฟ การบวชพระ และการทำพิธีศพ เหล่านี้ต้องอาศัยผู้เฒ่าผู้แก่มาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการทำกิจกรรมดังกล่าวทั้งสิ้น

ผู้สูงอายุจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคม เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ทั้งทางด้านพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีต่างๆ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังมีบทบาทและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นซึ่งขึ้นอยู่กับการทำงาน กำลังกาย กำลังเงิน ความรู้ความสามารถทางกายและจิตใจ บทบาททางสังคมของผู้สูงอายุยังขึ้นอยู่กับการที่ผู้อื่นให้ความสำคัญอีกด้วย อีกทั้งบทบาทของผู้สูงอายุทางสังคมที่แสดงออกทางด้านสถานภาพ ได้แก่ การเป็นผู้นำด้านวิทยาการด้านต่างๆ เช่น มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ทางสังคม ในการให้คำปรึกษา

แนะนำ รวมทั้งวิธีการดำเนินงานในกิจกรรมด้านต่างๆ สามารถกระตุ้นเตือนหรือจรรโลงวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ให้คงอยู่และสืบทอดอย่างต่อเนื่อง

- ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) เป็นอีกหนึ่งทฤษฎีที่สะท้อนภาพทางสังคมของผู้สูงอายุได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจากการศึกษาของ Robert Havighurst ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตวัยผู้ใหญ่ที่เมืองแคนซัส (Kansas City) มลรัฐแคนซัส สหรัฐอเมริกา โดยทำการสัมภาษณ์ชาวอเมริกัน ผิวดำ ฐานะปานกลาง ที่มีสุขภาพดี อายุระหว่าง 50 – 90 ปี จำนวน 300 คน โดยทำการสัมภาษณ์เป็นระยะๆ ตลอดช่วงเวลากว่า 6 ปี ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่ดำเนินชีวิตด้วยความกระฉับกระเฉง คล่องแคล่ว โดยมีกิจกรรมที่ต้องให้ปฏิบัติอยู่เสมอๆ จะมีความพึงพอใจในชีวิตและปรับตัวในการเป็นผู้สูงอายุได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่เฉื่อยชา ปราศจากการเข้าร่วมกิจกรรมหรือบทบาทหน้าที่ทางสังคมใดๆ สรุปได้ว่า มโนทัศน์ของบุคคล (self-concept) จะดีเพียงใดขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคลตั้งแต่ตอนวัยกลางคนที่ชอบเข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุก็ยิ่งพยายามที่จะคงไว้ในทางที่จะมีกิจกรรมต่างๆ เหมือนเมื่อก่อนเท่าที่จะทำได้หรือโอกาสจะอำนวยให้ นอกจากนี้การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมในวัยสูงอายุ ยังถือเป็นบทบาทใหม่ที่เข้ามาทดแทนบทบาททางสังคมเดิมที่ต้องสูญเสียไป ทฤษฎีกิจกรรมยังเชื่อว่ากิจกรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ เนื่องจากการที่ผู้สูงอายุจะมีทัศนคติต่อการดำเนินชีวิตดีเพียงใด เป็นผลมาจากการได้มีโอกาสเข้าไปสังสรรค์และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เช่นเดียวกับ สำเนียง พาดิกันบุตร (2542, น. 7) ที่กล่าวถึงกิจกรรม ว่าหมายถึง การที่บุคคลพอใจและกระทำการต่างๆ ในชีวิตประจำวันของตน โดยกล่าวว่า ทฤษฎีกิจกรรมจะคำนึงถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและด้านสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการผู้สูงอายุ และมีผลกระทบต่อกันที่เชื่อว่า การที่ผู้สูงอายุได้ลดบทบาททางสังคมของตนเอง ผลที่ตามมาคือ ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากกิจกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ-อารมณ์ กิจกรรมจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีความเพลิดเพลิน เกิดความพึงพอใจในชีวิต มีบุคลิกที่กระฉับกระเฉง เกิดภาพพจน์ที่ดีแก่ตนเอง และสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ดี

ซึ่งทฤษฎีกิจกรรมยังเชื่ออีกว่า กิจกรรมจะเป็นตัวช่วยให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอย่างมีความสุข มีความเพลิดเพลิน กระฉับกระเฉง สามารถตัดสินใจได้ เกิดภาพพจน์ที่ดีเกี่ยวกับตนเอง โดยแนวคิดทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน 3 ประการ หรืออีกนัยหนึ่ง การถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาไม่ได้เป็นการเรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด ๆ แต่เป็นการใช้สามัญสำนึกแบบสังคมปะกิต คือ การเรียนการสอนที่เกิดจาก

การลอกเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และใช้การถ่ายทอดโดย (กระทรวงมหาดไทย, กรมพัฒนาชุมชน, www.thaipu.th.gs/web-t/haipu/2.doc, 2550)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น ล้วนแล้วแต่ต้องมีกิจกรรมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเป็นกระบวนการทางร่างกายที่เกี่ยวกับการใช้พลังงานเพื่อให้เกิดเป็นชิ้นงานขึ้น ซึ่งกิจกรรมอาจหมายถึงรูปแบบของการกระทำใดๆ หรืองานต่างๆ ที่สนใจ โดยสามารถแบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ (Informal activity) เช่น การพบปะสังสรรค์กับเพื่อน ญาติ การช่วยเหลืองานของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น

2. กิจกรรมที่มีรูปแบบ (Formal activity) เช่น การเข้าร่วมในสมาคมต่างๆ การเข้ากลุ่ม การเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมภายนอกครอบครัว เป็นต้น

3. กิจกรรมทำคนเดียว (Solitary activity) เช่น การทำงานในยามว่าง กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจส่วนตัว กิจกรรมภายในบ้าน เป็นต้น

และประเภทของกิจกรรมที่ผู้สูงอายุจัดให้กับสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในสังคม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม

2. การมีงานอดิเรก หมายถึง กิจกรรมที่ผู้สูงอายุใช้เวลาทำกิจกรรมส่วนตัว หรือ เป็นกลุ่ม เป็นการพักผ่อน หรือเป็นงานอดิเรก เช่น การเล่นนิทานให้เด็กๆ ฟัง

3. การทำงานมีรายได้ หมายถึง กิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำแล้วเกิดรายได้ทั้งงานประจำ งานพิเศษหรือเป็นงานอดิเรก เช่น การสอนพิเศษ

4. การส่งเสริมสุขภาพอนามัย หมายถึง เป็นผู้ส่งเสริมสุขภาพและให้ความรู้ด้านการดูแลรักษาอนามัย เช่น เป็นผู้นำในการทำกิจกรรมการออกกำลังกายในชุมชน

5. การพัฒนาท้องถิ่นและสังคม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ได้แสดงบทบาท หรือการเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่น การรณรงค์เพื่อสังคม การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เป็นต้น (วัชระ ชำนาญฤทธิ์, 2540, น. 22)

-ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึง การปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุจะแสวงหาบทบาททางสังคมใหม่มาทดแทนบทบาททางสังคมเก่าที่ตนสูญเสียไป และยังคงสภาพที่จะพยายามปรับตัวตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ตามแนวคิดนี้เชื่อว่า บุคคลไม่ว่าจะหนุ่มสาวหรือสูงอายุ จะมีบุคลิกภาพ และรูปแบบความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไป โดยที่บุคลิกภาพและรูปแบบในการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น จะส่งผลต่อเนื่องไปถึงการดำเนินชีวิตและความพึงพอใจเมื่อบุคคลนั้นอยู่ในวัยสูงอายุ ดังนั้น ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) จึงพยายามอธิบายถึงการ

ปรับตัวของบุคคลในวัยสูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุจะปรับตัวได้ดีเพียงใด ขึ้นอยู่กับชีวิตในอดีตที่ผ่านมา ผู้สูงอายุประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับแบบแผนพฤติกรรม การดำเนินชีวิตและความพึงพอใจในชีวิตของบุคคลนั้นตั้งแต่ในอดีตและส่งผลต่อเนื่องมาจนกระทั่งเป็นผู้สูงอายุ

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับทักษะและประสบการณ์ของผู้สูงอายุเอง อีกทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุจะเป็นการเสริมสร้างบทบาทใหม่ที่เข้ามาทดแทนบทบาททางสังคมเดิมที่ต้องสูญเสียไป และในการส่งเสริมให้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ ยังคงคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงควรจะต้องมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

กล่าวได้โดยสรุปว่า การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของผู้สูงอายุตามทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาให้กับคนรุ่นหลังได้สืบทอด ซึ่งความรู้ ประสบการณ์เหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม ที่สามารถนำมาพัฒนาเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมต่อไป

2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาผู้สูงอายุ

ความหมายและการเกิดของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ด้านการศึกษา ด้านศิลปกรรม ด้านการเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านการจัดสวัสดิการสังคม ด้านการศาสนา ด้านประเพณี และวัฒนธรรม โดยมีนักวิชาการและผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายที่แตกต่างกันไปตามประเภทของกิจกรรม ดังนี้

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ หรือโดยทั่วไป ก็คือ ความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุง ยุक्तและเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงกล่าว ได้ว่า บรรพบุรุษที่เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาให้กับคนอีกรุ่นก็คือผู้สูงอายุในท้องถิ่นนั้นๆ

สามารถ จันทรสุรย์ (2534, น. 88) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาคือ ความรอบรู้ ที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จาก ผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา

เสน่ห์ จามริก (2524) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง กระบวนการทางปัญญา ความคิด เพื่อแสวงหาคำรู้ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสดความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่าง ธรรมชาติ จิตใจ และพฤติกรรม สังคม องค์กรและวัฒนธรรม ชุมชนเศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดก็คือ การพึ่งตนเอง

ธวัช ปุณโณทก (2531, น. 40-42) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา เป็นประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควาย มาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใส่ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำ เครื่องใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินที่กระทามาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือ สีนเคียว ก็เรียกว่า “ภูมิปัญญา” ทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้าน ว่าหมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา

ประเวศ วะสี (2530, น. 75) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้เป็น ระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงในทุกสาขาวิชา ทั้งวิชาเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม ที่ผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกัน

พัทธา สายหู (2539) กล่าวถึงอีกนัยหนึ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถ คิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนิน ชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย และได้ให้แนวคิดในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่อง ของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตสู่ปัจจุบันไปอย่างต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติ ของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดย ชาวบ้าน การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องของชาวบ้านรุ่นหนึ่งถ่ายทอดสู่ชาวบ้านอีกรุ่น หนึ่ง ด้วยวิธีการหลายลักษณะ นับว่าเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติของแต่ละ ชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2536, น. 46-55) กล่าวว่า ปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน

อังกุล สมคะเนย์ (2535, น. 45-55) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้ และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

ปรีชา อุยตระกูล และ พัชรา อุยตระกูล (<http://www.mv.ac.th/~thaiwisdom/mean2.htm>, 2550) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง หากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ ประสบการณ์ ทักษะและความเชี่ยวชาญที่ได้สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งถ่ายทอดโดยผ่านทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตของท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้น ภูมิปัญญาผู้สูงอายุจึงหมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะและความเชี่ยวชาญของผู้สูงอายุที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้ ภูมิปัญญาแย่งแบ่งออกได้เป็น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากข้อมูลสารานุกรมไทยฉบับเยาวชน ได้กล่าวถึง “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือที่เรียกกันว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ว่าหมายถึง ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้มาจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้อง หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ เป็นความรู้ที่สอนให้เด็กเคารพผู้ใหญ่ มีความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ และผู้มีพระคุณ มีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันข้าวของของตนให้แก่ผู้อื่น ส่วนความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา เป็นความรู้ที่มีคุณธรรม สอนให้คนเป็นคนดี สอนให้คนเคารพธรรมชาติ และรู้จักพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยไม่ทำลาย

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้ที่สะท้อนถึงเรื่องการประกอบอาชีพของชาวบ้าน เช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร อีกทั้ง ยังมีความรู้ด้านศิลปะ

ทางดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งวิธีการที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน คือ

- การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ตั้งงามไว้
- การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย
- การประยุกต์ คือ การปรับ หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวงสรวงต้นไม้ เพื่อให้คนร่วมมือกันอนุรักษ์ป่า

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลในท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิค ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น (<http://www.tkc.go.th/index.aspx?pageid=110&parent=0>, 2550)

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535, น. 98) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ 1) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ 2) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และ 3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง

นอกจากนี้ มิ่งสรรพร ขาวสะอาด (2538) ยังได้ให้แนวความคิดไว้ว่า นอกจากมนุษย์จะใช้ภูมิปัญญาเพื่อประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศแล้ว มนุษย์ยังใช้ความพยายามสังเกตลักษณะที่เป็นคุณและเป็นโทษของธรรมชาติ แล้วนำมาเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต

ความคิดแบบธรรมชาตินิยม เกิดจากเอกภาพทางปัญญาและแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ คือ แมกไม้ สายธาร สายลม แสงแดด และแสงดาว

โดยสรุปจากความหมายข้างต้นได้ว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง พื้นเพความรู้ ความสามารถ ของบุคคลที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน ฉะนั้น ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ จึงหมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ของผู้สูงอายุที่สั่งสมเป็นเวลานาน และสามารถถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์อันดีงามสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม และเป็นประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ ซึ่งกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุ เป็นแหล่งความรู้หรือคลังแห่ง ภูมิปัญญา

คลังแห่งภูมิปัญญาผู้สูงอายุ

คือ ผู้สูงอายุ ที่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ที่หลากหลายในแต่ละสาขาวิชา พร้อมทั้งจะถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนเอง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อบุคคล สังคม และประเทศชาติ โดยไม่หวังผลตอบแทนส่วนตัว เป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพพร้อมที่จะออกไปสร้างความมั่นคงและการพัฒนาคนและสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งได้มีการศึกษาและกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้ อย่างหลากหลาย ดังนี้ (<http://www.kanchanapisek.or.th>, 2550)

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่างๆ ได้
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทาง เศรษฐกิจได้
3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษา สุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและการบริการกองทุน และธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่างๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทและหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญากับวิถีการดำเนินชีวิต

ภูมิปัญญา เป็นความรู้ที่มีความหมายลึกซึ้ง เพราะนอกจากจะเป็นพื้นความรู้แล้ว ยังมี ความเชื่อมโยง สัมพันธ์กับโลก ที่เรียกว่า โลกทัศน์ หรือชีวิตที่เรียกว่า ชีวิตทัศน์ ซึ่งถือได้ว่าเป็น นามธรรมที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงกับการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ดังนี้

ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่ บรรพบุรุษได้สั่งสอนมา เช่น ลูกควรปฏิบัติอย่างไรกับพ่อแม่ กับญาติพี่น้อง กับผู้สูงอายุ พ่อแม่ควร เลี้ยงดูลูกอย่างไร ความเอื้ออาทรต่อกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยเฉพาะในยามทุกข์ยาก หรือมีปัญหา

ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ผู้คนสมัยก่อนต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ตั้งแต่เรื่องอาหาร การกิน เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ซึ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังไม่พัฒนา

ก้าวหน้าเหมือนทุกวันนี้ ยังไม่มีระบบการคำนวณสมัยใหม่ ไม่มีตลาด ชาวบ้านจึงใช้หลักเกณฑ์ตามธรรมชาติโดยไม่ตัดไม้ก่อน ทำให้ต้นไม้ในป่าขึ้นแทนที่ถูกตัดไปได้ตลอดเวลา

ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านมีความเชื่อว่า โลกยังมีสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่เต็มไปด้วยความเร้นลับ มีพลังและอำนาจที่ไม่อาจหาคำอธิบายได้ ความเร้นลับดังกล่าวรวมถึงญาติ พี่น้องและผู้คนที่ล่วงลับไปแล้ว จึงยังความสัมพันธ์กับพวกเขา ทำบุญและรำลึกถึงอย่างสม่ำเสมอทุกวันหรือในโอกาสสำคัญๆ

ซึ่งทั้ง 3 ลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ที่เป็นเรื่องเดียวกัน อันหมายถึง ชีวิตชุมชน สะท้อนออกถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย (<http://www.kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK23/chapter1/t23-1/1.htm>, 2550)

การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการบอกให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติ โดยไม่ใช่เป็นการเรียนการสอนจากสถาบันใดๆ มีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ซึ่งสามารถถ่ายทอดได้ทั้งลักษณะทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้ควรคำนึงถึงบุคคลที่จะได้รับการถ่ายทอด ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533, น. 90)

- การถ่ายทอดให้กับเด็ก ควรมีลักษณะการถ่ายทอดที่ไม่สลับซับซ้อน เข้าใจง่าย สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตามตัวอย่าง การเล่นคำปริศนา

- การถ่ายทอดให้กับผู้ใหญ่ เนื่องจากผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาแล้ว ลักษณะการถ่ายทอดจึงทำได้หลายรูปแบบ เช่น การบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ การประกอบอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

นอกจากวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว การถ่ายทอดภูมิปัญญายังสามารถถ่ายทอดออกมาในรูปของความบันเทิงที่สอดแทรกในเนื้อหาหรือคำร้องต่างๆ เช่น การร้องลำตัดของภาคกลาง การเชิดหนังตะลุงของภาคใต้ คำสอยของภาคอีสาน คำชอของภาคเหนือ เป็นต้น คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรม คำสอนทางศาสนา การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่างๆ ทั้งนี้ การถ่ายทอดภูมิปัญญายังสามารถถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรโดยผ่านการเขียนใส่

โบลาน หรือสมุดข่อย และในปัจจุบันเทคโนโลยีมีความก้าวหน้า ทำให้สามารถถ่ายทอดผ่านสื่อสารมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง การถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาไม่ได้เป็นการเรียนวิชาการสอนจากสถาบันใดๆ แต่เป็นการใช้สามัญสำนึกแบบสังคมปะกิต คือ การเรียนการสอนที่เกิดจากการลอกเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และใช้การถ่ายทอดโดย (กระทรวงมหาดไทย, กรมพัฒนาชุมชน, www.thaipu.th.gs/web-t/haipu/2.doc, 2550)

-ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

-วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริง ปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น กลุ่มเป้าหมายท้องถิ่นผู้เรียนที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ ในท้องถิ่น ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้มัก หวงแหนมาก ไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้ ที่เป็นอย่างนี้เพราะสาเหตุปลายประการคือ กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน

โดยสรุป “ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ” หมายถึง พินความรู้ ความสามารถของผู้สูงอายุที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน และสามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์นั้นสู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งภูมิปัญญาผู้สูงอายุยังเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อสังคม เป็นองค์ความรู้ที่จะสามารถช่วยในการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืน โดยการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ผ่านทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต และพิธีกรรมต่างๆ ให้สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

3. แนวคิดเกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุ

ความหมายของชมรมผู้สูงอายุ

ชมรมผู้สูงอายุ หมายถึง กลุ่มผู้สูงอายุอย่างน้อย 20 คน มารวมตัวกันเป็นชมรม โดยมีแนวคิดร่วมกันในการพัฒนาตนเอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านสุขภาพอนามัย โภชนาการ การศึกษา วัฒนธรรม และการศึกษาหลักสูตรใน

พุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาสังคมและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (บรรลู่ ศิริพานิช และคณะ, 2539, น. 19)

จากความหมายข้างต้น กล่าวได้ว่า ชมรมผู้สูงอายุ เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มผู้สูงอายุ ในรูปแบบของชมรม ที่มีแนวคิดร่วมกันเพื่อต้องการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ และมีกิจกรรมทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุ

ชมรมผู้สูงอายุ เกิดจากการรวมตัวกันด้วยความสมัครใจของกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อต้องการพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ และจัดกิจกรรมร่วมกันตามที่กลุ่มมีความสนใจ และมีการบริหารจัดการโดยผู้สูงอายุเอง ซึ่งการบริหารจัดการในชมรมผู้สูงอายุถือเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาชมรมให้เข้มแข็ง (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, โกวิทย์ พวงงาม และวรรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2549, น. 1) ในการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุทุกแห่ง ล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ การให้บริการด้านสุขภาพอนามัย และการจัดให้มีการออกกำลังกายร่วมกัน ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของ เยาวลักษณ์ อภิภัทรกุล เรื่อง ผลการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุและผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่า การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุต้องประกอบด้วยประธานชมรมผู้สูงอายุและคณะกรรมการ ซึ่งจะถูกละเลือกโดยสมาชิกลงมติเห็นชอบ จากความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ สามารถตรวจสอบได้ ความน่าเชื่อถือ และเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ โดยบทบาทประธานชมรมผู้สูงอายุและคณะกรรมการถือเป็นปัจจัยสำคัญของการดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุให้มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง ทั้งในเรื่องการกำหนดระเบียบข้อบังคับต่างๆ สำหรับเป็นแนวทางในการดำเนินงาน กำหนดนัดหมายการประชุมระหว่างคณะกรรมการ และการประชุมร่วมกับสมาชิก นอกจากนี้คณะกรรมการยังมีหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน นัดหมายการเข้าร่วมกิจกรรม และสามารถสนองความต้องการของสมาชิกให้บรรลุเป้าหมายในทุกๆ ด้าน

การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุมีทั้งแบบที่เป็นเอกเทศ และแบบที่อยู่ในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ซึ่งสภาผู้สูงอายุเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุที่เกษียณอายุราชการ แล้วมารวมกลุ่มก่อตั้งเป็น "ชมรมผู้สูงอายุ" และสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ เป็นตัวกลางในการบริหารงาน โดยก่อนปี พ.ศ. 2528 ผู้สูงอายุไทยตามที่ต่างๆ ได้รวมตัวกันเองเป็นชมรมผู้สูงอายุทั่วทั้งประเทศมากมาย เพื่อดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุและ

สังคม และในปี พ.ศ. 2528 กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย (ในขณะนั้น) ได้เชิญชวน ชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศเข้าร่วมประชุมสัมมนาเพื่อให้ความรู้ และพัฒนาชมรมผู้สูงอายุให้ เข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยได้ทำติดต่อกันเรื่อยมาทุกปี ต่อมาในปี 2529-2530 ผู้แทนชมรมทั้งหลายได้มา พบกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมีความเห็นร่วมกันว่า ชมรมนั้นเป็นแต่เพียงกลุ่มคนมิได้ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย จะทำกิจการใดก็ไม่ใช่ที่เชื่อถือ ควรจะได้รวมตัวกันตั้งองค์กรกลาง ขึ้นเพื่อให้เป็นที่เชื่อถือและถูกต้องตามกฎหมาย จึงได้ลงมติกันตั้งองค์กรกลางดังกล่าวขึ้นโดยให้ ชื่อว่า สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ จัดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2532 และได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้รับสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ไว้ ในพระราชบัญญัติ สภาฯ ในปี 2534 (<http://www.thaiinfonet.com/user/senior/kamma.htm>, 2550)

ปัจจุบันมีชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย จำนวน 12,758 ชมรม (ข้อมูลทะเบียนชมรมผู้สูงอายุเครือข่ายสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2550) ประกอบด้วย ภาคกลาง จำนวน 1,489 ชมรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 3,861 ชมรม ภาคเหนือ จำนวน 6,095 ชมรม ภาคใต้ จำนวน 1,021 ชมรม และกรุงเทพมหานคร จำนวน 292 ชมรม ทั้งนี้ ยังมีชมรมผู้สูงอายุที่ยังมิได้อยู่ในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุฯ เนื่องจาก สภาผู้สูงอายุมีข้อบังคับที่จะรับแต่ชมรมผู้สูงอายุที่ตั้งและดำเนินการมาแล้วเป็นหลักฐาน ไม่น้อยกว่า 1 ปี และมีสมาชิกในชมรมไม่น้อยกว่า 50 คน ทำให้ยังมีชมรมผู้สูงอายุอีกเป็นจำนวน มากที่ยังมิได้สมัครเข้าอยู่ในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุ เพราะยังไม่เข้าใจบทบาทของสภาผู้สูงอายุฯ และจากการที่ชมรมผู้สูงอายุไม่ใช่บุคคลและไม่ใช่นิติบุคคล จึงไม่สามารถทำนิติกรรมได้ตาม กฎหมาย แต่สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น การเข้ามาอยู่ใน เครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ จะก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่า สำหรับวิถีในการเข้า มาอยู่ในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุฯ ทำได้โดย กรุงเทพมหานคร ติดต่อกับสาขาสภาฯ ประจำกลุ่ม เขตนั้นๆ แต่ถ้าอยู่ในต่างจังหวัด สามารถติดต่อกับสาขาสภาฯ ประจำจังหวัดนั้นๆ (บรรลุ ศิริพานิช, 2542, น. 186)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ เป็นการรวมตัวกันของ กลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ในชมรม องค์การ และสถาบันต่างๆ ร่วมก่อตั้งเป็นองค์กรผู้สูงอายุระดับชาติขึ้น โดยคณะกรรมการก่อตั้งสภาผู้สูงอายุฯ ได้ดำเนินการร่างระเบียบข้อบังคับของสภาฯ และประกาศใช้ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2530 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เจริญ พระชนมายุ 60 พรรษา โดยมีชื่อองค์กรว่า “สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ต่อมาวันที่ 7 เมษายน

2547 ได้มีประกาศข้อบังคับฉบับล่าสุดออกบังคับใช้ โดยชื่อเต็มเรียกว่า “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี” ใช้ชื่อย่อว่า “สส.ท. เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Senior Citizens Council of Thailand” (SCCT) สำนักงานตั้งอยู่ ณ อาคาร 6 ภายในบริเวณกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ถนนกรุงเกษม กรุงเทพมหานคร (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ วรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2548, น. 17-18) โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระหว่างสมาคม ชมรมผู้สูงอายุในประเทศและหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุตลอดจนผู้สนใจในกิจการผู้สูงอายุในอันที่จะร่วมมือดำเนินการต่างๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ

2. เพื่อศึกษาหาความรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้สูงอายุและองค์กรเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งในและต่างประเทศในอันที่จะสร้างเสริมพัฒนาความมั่นคงให้แก่ผู้สูงอายุในทุกด้าน

3. เพื่อปฏิบัติงาน ร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่ดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งในและต่างประเทศ ในอันที่จะอำนวยความสะดวกต่อผู้สูงอายุในทางมนุษยธรรมและด้านการพัฒนา

4. เสนอแนวความคิดเห็นต่อรัฐและองค์การเอกชนในเรื่องอันเกี่ยวเนื่องและบังเกิดประโยชน์ต่อผู้สูงอายุที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ

5. ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนบุคคลและสมาชิกองค์กรในเรื่องต่างๆ อันเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

6. ส่งเสริม เผยแพร่ และจำหน่ายจ่ายแจกข้อความรู้ และประสบการณ์ ตลอดจนผลการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุด้านต่างๆ ทางสื่อมวลชนทุกประเภท

7. ส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยความเป็นกลาง

8. สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับการสงเคราะห์ การคุ้มครอง การส่งเสริม การสนับสนุน สถานภาพ บทบาท กิจกรรมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติผู้สูงอายุและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

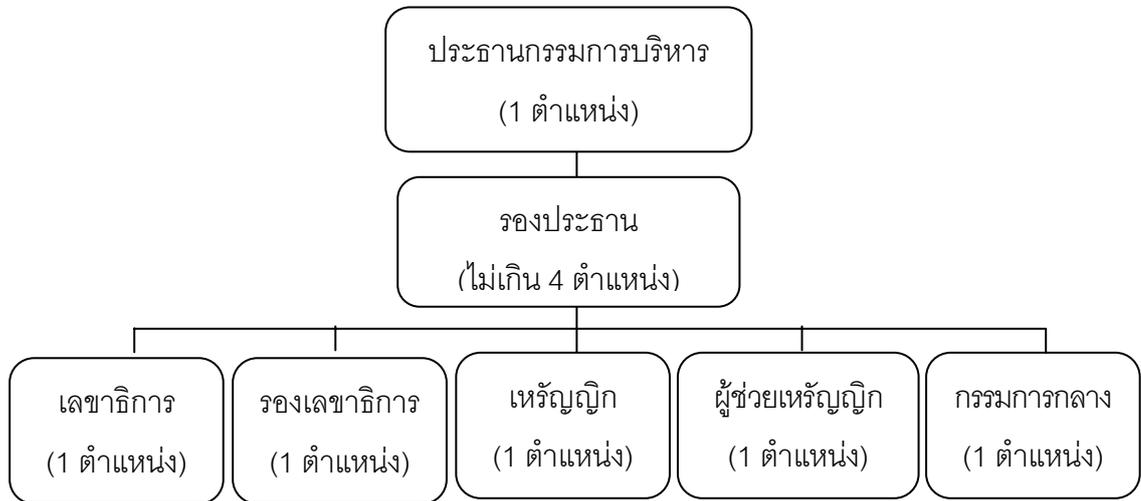
ภายใต้การดำเนินงานของเครือข่ายสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประกอบด้วยโครงสร้าง ดังนี้ (สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, 2549, น. 2) (ภาพที่ 2.1)

ภาพที่ 2.1

โครงสร้างองค์กรของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย

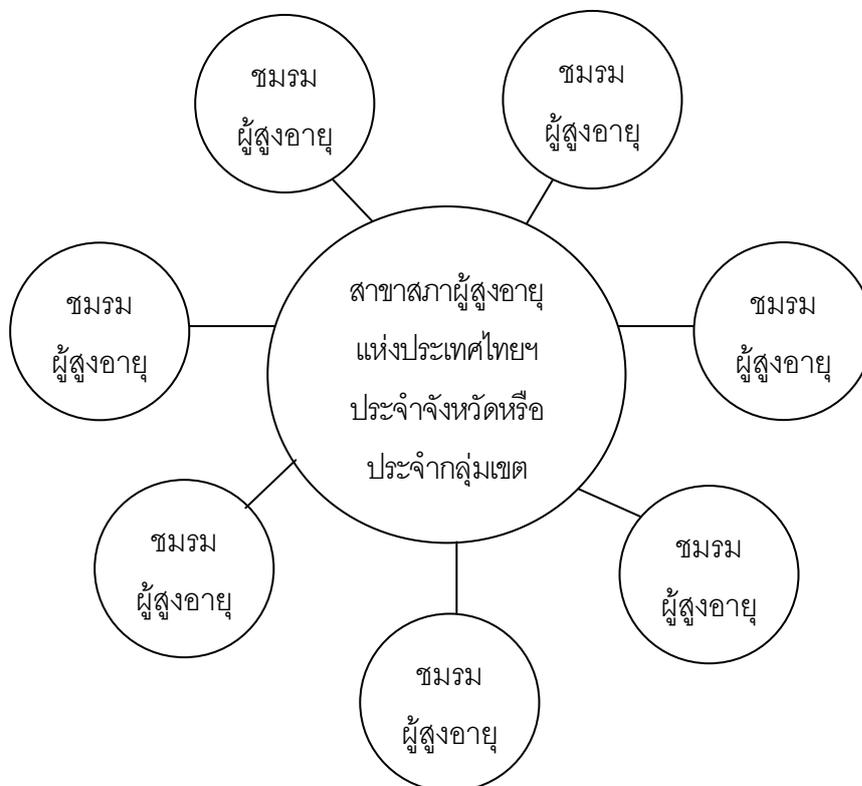
องค์ประกอบคณะกรรมการบริหารสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย

โครงสร้างสมาชิกสามัญของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย

สาขาสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ

นโยบายสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ

สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ได้กำหนดนโยบายในการดำเนินงานออกเป็นด้านๆ ดังนี้
(สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, 2549, น. 5-6)

1. ด้านสิทธิ

1.1 เร่งรัดและร่วมมือกับหน่วยงานทางราชการ ดำเนินการให้ผู้สูงอายุได้รับสิทธิอันพึงมี พึ่งได้ ตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย ระเบียบ มติคณะรัฐมนตรี หรือประกาศอื่นใดของทางราชการ

1.2 สนับสนุนการดำเนินงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการและบริการต่างๆ

1.3 สนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการดำเนินการของภาครัฐและเอกชน

2. ด้านประเพณีและวัฒนธรรม

2.1 ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่ในครอบครัวโดยมีบุตรหลาน ญาติ พี่น้อง ให้ความดูแลตามอัธยาศัยตลอดชีวิต

2.2 ส่งเสริม สนับสนุน ค่านิยมที่ทำให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุตามวัฒนธรรมที่เน้นกตัญญูทวดทวด และเอื้ออาทรต่อกัน

2.3 ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้สูงอายุเป็นผู้นำหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรม ตลอดจนจนการศึกษาถึงประวัติอันเกี่ยวกับชาติพันธุ์ ประเพณี ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ของท้องถิ่น

3. ด้านมนุษยธรรม

3.1 ส่งเสริม สนับสนุน ให้ภาครัฐและภาคเอกชน จัดบริการ สงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากไร้และด้อยโอกาส ได้รับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3.2 ส่งเสริม เชิดชูเกียรติคุณ แก่ผู้สูงอายุที่มีอายุ 100 ปีขึ้นไป ให้สังคมได้ทราบและช่วยส่งเสริม

4. ด้านการพัฒนา

4.1 สนับสนุนให้ประชาชนได้มีการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุเพื่อช่วยตนเองได้

4.2 ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ตลอดชีวิต

4.3 ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้สูงอายุรวมตัวกันเป็นชมรมผู้สูงอายุโดยให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ

4.4 ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้สูงอายุใช้ประสบการณ์และความชำนาญพิเศษให้เกิดประโยชน์แก่สังคมตามความเหมาะสม

5. ด้านบริหารจัดการ

5.1 จัดระบบการบริหารสุขภาพ รวมทั้งระบบข้อมูลและสารสนเทศให้ทันสมัย คล่องตัวเหมาะสมและโปร่งใส

5.2 ปรับปรุง ข้อบังคับ และระเบียบสุขภาพ ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

5.3 สร้างความเข้มแข็งให้แก่สาขาสภาพ และปรับเปลี่ยนบทบาทตามความสามารถ

5.4 จัดตั้งฝ่ายต่างๆ ตามความเหมาะสม

6. ด้านทั่วไป

6.1 ส่งเสริม เชิดชูเกียรติคุณ ผู้สูงอายุที่ประพฤติ ปฏิบัติตนดีเด่น และบุคคล รวมทั้งองค์กรที่ปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุดีเด่น ทั้งภาครัฐและองค์กรภาคธุรกิจเอกชน อันเป็นที่ประจักษ์แก่สังคม

6.2 ส่งเสริมความสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งในและต่างประเทศที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ โดยยึดแนวให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สูงอายุเป็นหลัก

6.3 ประสานกับหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ โดยวิธีกระตุ้น เร่งรัด สนับสนุนร่วมมือ ฯลฯ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ

โดยสรุป ชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ จัดตั้งขึ้นโดยการรวมกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อการดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุและสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชมรมผู้สูงอายุในประเทศและหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชน ศึกษา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้สูงอายุและองค์กรเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยมีการปฏิบัติงานร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่ดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนบุคคลและสมาชิกองค์กรในเรื่องต่างๆ อันเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับการสงเคราะห์ การคุ้มครอง การส่งเสริม การสนับสนุนสถานภาพ บทบาท กิจกรรมตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการกำหนดนโยบาย เพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้สูงอายุใช้ประสบการณ์และความชำนาญพิเศษให้เกิดประโยชน์แก่สังคมตามความเหมาะสม และส่งเสริมเชิดชูเกียรติคุณผู้สูงอายุที่ประพฤติปฏิบัติตนดีเด่น ทั้งภาครัฐและองค์กรภาคธุรกิจเอกชนให้ประจักษ์แก่สังคม

การดำเนินกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

การได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจในตนเองและเกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น ในการดำเนินกิจกรรม ถือได้ว่าเป็นหัวใจของชมรมผู้สูงอายุ เนื่องจากกิจกรรมจะเป็นตัวนำให้ผู้สูงอายุได้มาพบปะสังสรรค์ ได้ประโยชน์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ อีกทั้งกิจกรรมของชมรมยังสามารถเป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จของการดำเนินงานชมรม ก็ได้ จากการศึกษาพบว่า ชมรมผู้สูงอายุจะมีการประชุมหารือกันในหมู่กรรมการว่าจะจัดกิจกรรมอะไรให้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก เมื่อได้ข้อสรุปจึงค่อยดำเนินการ ซึ่งกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุมีหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละชมรม สามารถจำแนกเป็นหมวดหมู่ใหญ่ๆ ได้ดังนี้ (บรรลุ ศิริพานิช, 2542, น. 183-185)

1. กิจกรรมทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ได้แก่ การจัดกิจกรรมตามวันสำคัญทางศาสนา และตามวัฒนธรรมประเพณีนิยมของแต่ละท้องถิ่น มักนิยมกันมากในชมรมผู้สูงอายุในหมู่บ้าน หรือชุมชน เพราะทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

2. กิจกรรมนันทนาการ เป็นการจัดกิจกรรม เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริงตามโอกาส และความพอใจของสมาชิก กิจกรรมประเภทนี้ มักรวมเอาการร่วมรับประทานอาหารเข้าไปด้วย หลังรับประทานอาหารอาจมีการแสดงเล็กๆ น้อยๆ และร่วมกันร้องเพลงตามอัธยาศัย กิจกรรมชนิดนี้มักนิยมกันมากในชมรมในเมือง หรือชมรมข้าราชการบำนาญ บางชมรมทำทุกเดือน

3. กิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ได้แก่ การเชิญแพทย์ พยาบาล ผู้รู้ในเรื่องสุขภาพอนามัย มาบรรยายในเรื่องที่สมาชิกสนใจ การตรวจโรคประจำปี ความรู้เรื่องยา ยาสมุนไพร และโภชนาการเพื่อสุขภาพ ฯลฯ

4. กิจกรรมออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ และกีฬา เป็นกิจกรรมที่ต้องทำต่อเนื่องทุกวัน หรือทุกวันเว้นวัน ในเวลาประมาณครึ่งชั่วโมงต่อวัน หรือต่อครั้ง กิจกรรมประเภทนี้เป็นประโยชน์ในทางสุขภาพ แต่ชมรมจะต้องจัดสถานที่ที่เหมาะสม มีผู้ดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ทุกชมรม

5. กิจกรรมเสริมรายได้ ได้แก่ กิจกรรมที่สมาชิกร่วมกันทำ หรือผลิตสิ่งของ แล้วนำไปจำหน่ายเป็นการเสริมรายได้ เหมาะสำหรับชมรมในหมู่บ้าน ที่สมาชิกต้องการเสริมรายได้ เช่น บางชมรมร่วมกันสานแข่งปลาหู ทำไม้กวาด ทำดอกไม้จันทน์ ฯลฯ แล้วนำไปจำหน่าย

6. กิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะต่างๆ ที่สมาชิกสนใจ เช่น ศิลปะเกี่ยวกับการวาดรูป การดนตรี การขับร้อง การประพันธ์บทกลอน ฯลฯ เหมาะสำหรับชมรมที่มีสมาชิก ที่มีศักยภาพทางศิลปะ และรักทางศิลปะ

7. กิจกรรมท่องเที่ยว เนื่องจากผู้สูงอายุมีเวลาว่างมาก การท่องเที่ยวในสถานที่ และโอกาสอันควร โดยไปเป็นหมู่คณะ นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ เรื่องความรักสามัคคีในหมู่คณะแล้ว ยังได้ความรู้ ความเท่าทันโลกอีกด้วย

8. กิจกรรมการกุศล รวมทั้งสาธารณกุศล ที่ชมรมสามารถจะช่วยให้ และการกุศลที่ทำแก่เพื่อร่วมชมรมที่ถึงแก่กรรม หรือการเยี่ยมไข้ เมื่อเพื่อนสมาชิกเจ็บป่วย หรือการเยี่ยมยามเพื่อนสมาชิกโชคร้าย เป็นการแสดงถึงความเอื้ออาทรต่อกัน ที่ทำให้เกิดความรักสามัคคี ในหมู่คณะได้มาก ทำให้สมาชิกมีความรู้สึก ว่า ตนไม่โดดเดี่ยว

9. กิจกรรมฌาปนกิจสงเคราะห์ เป็นกิจกรรมที่ให้การสงเคราะห์แก่สมาชิกที่ถึงแก่กรรม กิจกรรมประเภทนี้ สมาชิกชมรมมีความนิยมค่อนข้างมาก แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเงิน และระเบียบทางราชการ ชมรมใดจะดำเนินการกิจกรรมประเภทนี้ จะต้องมีความพร้อมในเรื่องคน ความรู้ ความเข้าใจ ความซื่อสัตย์สุจริต

สรุปได้ว่า การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุในรูปแบบของชมรมผู้สูงอายุ เป็นการรวมตัวกันที่มีแนวคิดร่วมกันเพื่อต้องการพัฒนาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคม

และประเทศชาติ ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการรวมกลุ่มของชมรมคือ การจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนในการทำประโยชน์ให้กับสังคม ได้ช่วยเหลือสังคม เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีของผู้สูงอายุและสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับสังคมต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในการรวมกลุ่มชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อชมรมผู้สูงอายุและตัวผู้สูงอายุเอง ทั้งในเรื่องของข้อมูลกฎหมายและสิทธิของผู้สูงอายุที่จะได้รับ โดยสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ จะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระหว่างชมรมผู้สูงอายุและหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการดำเนินกิจการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ให้เกิดความร่วมมือและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับการสงเคราะห์ การคุ้มครอง การส่งเสริม การสนับสนุนสถานภาพ บทบาท กิจกรรมตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

4. นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาผู้สูงอายุ

การพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน มีแนวทางปฏิบัติโดยการส่งเสริมให้คนไทยมีความรู้ คู่คุณธรรม และส่งเสริมการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาผู้สูงอายุ เพื่อการพัฒนาตนเอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และการรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่าย มีนโยบายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 – 2554) เป็นแผนที่มุ่งให้ทุกภาคส่วนในสังคมมีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมดำเนินการพัฒนาตามบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละภาคส่วน นำแนวทางปฏิบัติภายใต้ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" เนื่องจาก "คน" เป็นเป้าหมายสุดท้ายที่ได้รับประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนา และเป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อไปสู่เป้าหมายตามประสงค์ที่ต้องการ โดยกำหนดวิสัยทัศน์เพื่อมุ่งพัฒนาประเทศไทย สู่ "สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน" (Green and Happiness Society) โดยให้คนไทยมีความรู้ คู่คุณธรรม รู้เท่าทันโลก เป็นคนดี มีวินัยและรับผิดชอบ มีความภูมิใจ สามารถสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ชุมชนและสถาบันสังคมมีความเข้มแข็งอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเกื้อกูลภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญา

การขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 เน้นการบูรณาการความเชื่อมโยงระหว่างแนวทางการบริหารจัดการทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ

และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแนวทางการเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ความยั่งยืน ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒน์ที่สำคัญ ได้แก่

1. การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีความรู้คู่คุณธรรม มีภูมิคุ้มกัน พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงและก้าวสู่สังคมฐานความรู้ การเสริมสร้างสุขภาพของคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจที่ดี มีความสัมพันธ์ทางสังคมและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ และการเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข

2. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศที่ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูลกัน และการพัฒนากลไกการขับเคลื่อนคุณภาพการพัฒนาในชุมชน

3. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน ที่ให้ความสำคัญกับการบริหารเศรษฐกิจส่วนรวม การปรับโครงสร้างการผลิตให้ผลิตภาพการผลิตและคุณค่าของสินค้าและบริการที่ผลิตในประเทศไทยสูงขึ้น บนพื้นฐานความรู้และความเป็นไทย การพัฒนาปัจจัยสนับสนุนการบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ และสนับสนุนการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและการลงทุน

4. การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ให้ความสำคัญกับการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบริหารจัดการองค์ความรู้

5. การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ความยั่งยืน ที่ให้ความสำคัญกับการปรับระบบการบริหารจัดการภาครัฐให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล การปรับโครงสร้าง กลไก และกระจายการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐสู่ภูมิภาค ท้องถิ่น และชุมชน การกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถรับผิดชอบจัดบริการสาธารณะตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และสร้างความเจริญในเศรษฐกิจ สังคม แก่ท้องถิ่น ชุมชนได้อย่างแท้จริง เสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนให้สามารถเข้าร่วมในการบริหารจัดการประเทศ ส่งเสริมภาคธุรกิจเอกชนให้เกิดความเข้มแข็ง สุขจริต และมีธรรมาภิบาล

เพิ่มประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการของภาครัฐวิสาหกิจ และเสริมสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย

โดยสรุป การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 – 2554) มุ่งพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ดังนั้น ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่คนรุ่นต่อไปได้สืบสานและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ จึงเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยให้ก้าวสู่ “สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน” (Green and Happiness Society)

ในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2” (พ.ศ.2545 – 2564) เป็นแผนระยะยาวที่ให้ความสำคัญของคนในสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ซึ่งแผนดังกล่าวมีลักษณะเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่มีการกำหนดมาตรการไว้อย่างชัดเจน โดยได้กำหนดปรัชญาของแผนไว้ดังนี้ (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ, 2545, น. 31)

- การสร้างหลักประกันในวัยสูงอายุเป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคม
- การที่จะให้มีหลักประกันในวัยสูงอายุ จะต้องมีการกระทำตามลำดับคือ 1) ประชากรช่วยตนเอง 2) ครอบครัวเกื้อหนุน 3) ชุมชนช่วยเหลือ 4) สังคม-รัฐเกื้อหนุน
- ผู้สูงอายุมีคุณค่าและศักยภาพสมควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม
- ผู้สูงอายุมีศักดิ์ศรีและสมควรดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของตนได้อย่างมีคุณภาพที่สมเหตุสมผลและสมวัย
- ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระต่อสังคม และถึงแม้ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งจะประสบความทุกข์ยากและต้องการการเกื้อกูลจากสังคมและรัฐ แต่ก็เพียงบางช่วงเวลาของวัยสูงอายุเท่านั้น

โดยในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2” (พ.ศ.2545-2564) ได้กำหนดยุทธศาสตร์ออกเป็น 5 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ ประกอบด้วย มาตรการหลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ มาตรการการให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และมาตรการ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ
2. ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมผู้สูงอายุ ประกอบด้วย มาตรการส่งเสริมความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกัน ดูแลตนเองเบื้องต้น มาตรการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันและสร้างความ

เข้มแข็งขององค์กรผู้สูงอายุ มาตรการส่งเสริมด้านการทำงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ มาตรการสนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มาตรการส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ และมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและปลอดภัย

3. ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย มาตรการคุ้มครองด้านรายได้ มาตรการหลักประกันด้านสุขภาพ มาตรการด้านครอบครัว ผู้ดูแลและการคุ้มครอง และมาตรการระบบบริการและเครือข่ายการเกื้อหนุน

4. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ประกอบด้วย มาตรการการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุระดับชาติ และมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

5. ยุทธศาสตร์ด้านการประมวลและพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุ และการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมให้หน่วยงานวิจัยดำเนินการประมวลและพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุที่จำเป็นสำหรับการกำหนดนโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาวิจัยด้านผู้สูงอายุโดยเฉพาะที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย การพัฒนาการบริการ และการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม มาตรการดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง และมาตรการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้เป็นระบบและทันสมัย

สรุปได้ว่า แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545 – 2564) เป็นแผนระยะยาวโดยได้กำหนดแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาผู้สูงอายุตามยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมผู้สูงอายุ มาตรการสนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ให้มีการประกาศเกียรติคุณผู้สูงอายุที่เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ และให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมด้านต่างๆ

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและใกล้เคียงกับการใช้ภูมิปัญญาผู้สูงอายุเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุปประมวล มีรายละเอียด ดังนี้

อังกูล สมคะเนย์ (2535) ได้ศึกษา “สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่ เห็นด้วยในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ในลักษณะของการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างเทคนิคชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

มาลินี วงษ์สิทธิ์ และ ศิริวรรณ ศิริบุญ (2536) งานวิจัยเรื่อง ศักยภาพของผู้สูงอายุในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ พบว่า ศักยภาพของผู้สูงอายุในการเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ ได้มากหรือน้อยเพียงไร จะแปรผันไปตามอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่อายุน้อยจะมีสัดส่วนของผู้ที่รู้สึกว่าคุณมีความสามารถมากกว่าผู้ที่มีอายุมาก และการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ ร้อยละ 70 เข้าร่วมบางกิจกรรมทั้งในเมืองและชนบท ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ทำกิจกรรมใกล้เคียงกัน และไม่มี ความแตกต่างในประเภทของกิจกรรมระหว่างผู้สูงอายุในเมืองและชนบท

บวรลุ ศิริพานิช และคณะ (2539, น. 86-112) ได้ทำการวิจัย เรื่อง ชมรมผู้สูงอายุ : การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาชมรมผู้สูงอายุที่มีอยู่ในปัจจุบันทั้งหมดเท่าที่จะติดต่อได้ โดยศึกษาถึงรูปแบบ-กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ และเสนอกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุที่เห็นว่าเหมาะสมสำหรับนำไปใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สูงอายุพบว่า ชมรมผู้สูงอายุดำเนินการเป็นเอกเทศ บางชมรมอยู่ในเครือข่ายของสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ บางชมรมอยู่ในเครือข่ายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และในส่วนของระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการเดินทางเข้าร่วมกิจกรรม ความสามารถในการพึ่งตนเองของสมาชิก มีส่วนสัมพันธ์กับระดับความสำเร็จของการดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุ และยังพบว่าปัญหากิจกรรมส่วนใหญ่มีสถานที่ตั้งอยู่ในชุมชน มีงบประมาณเงินทุนของชมรมน้อย กรรมการไม่เข้มแข็ง จำนวนสมาชิกน้อย ระดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ

อัญชลี พรประสาผล (www.dnp.go.th/researchandthesis/total_ebdm/ebdm%2001.doc, 2551) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุในชุมชนแออัดของกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุในชุมชนแออัด และศึกษาปัจจัยของผู้สูงอายุ และปัจจัยที่เกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชมรมฯ ผลการศึกษาพบว่า ประชากรผู้สูงอายุมีอายุอยู่ในช่วงอายุ 60 – 64 ปี ซึ่งเป็นวัยที่เกษียณจากการทำงานประจำโดยที่ส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากบุตรหลาน มีสถานภาพสมรสแล้ว มีระดับการศึกษาประถมศึกษาดอนต้น มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกของชมรมผู้สูงอายุ 1–5 ปี มีสถานภาพเป็นสมาชิกในชมรมมากที่สุด ในด้านความพึงพอใจของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ พบว่า สมาชิกมีความพึงพอใจในการร่วมกิจกรรมของชมรมอยู่ในระดับมาก เนื่องจากสถานที่ตั้งชมรมมีความสะดวกและเหมาะสมในการมาร่วมกิจกรรม และรู้สึกตัวเองมีคุณค่ามากขึ้นเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมของชมรม

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) (<http://www.codi.or.th>, 2550) ได้ดำเนินโครงการสวัสดิการผู้สูงอายุให้ผู้สูงอายุได้เข้ามาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง ร่วมบริหารและร่วมรับผิดชอบซึ่งเป็นโครงการพัฒนาสวัสดิการแนวใหม่ โดยผู้สูงอายุในจังหวัดสกลนครที่มาจากหลายสาขาอาชีพได้รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเป็นเครือข่ายขึ้นในนามของเครือข่ายผู้สูงอายุจังหวัดสกลนคร และร่วมกันทำกิจกรรมในหลายรูปแบบเพื่อพัฒนากองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุให้เติบโตขึ้น จากการดำเนินโครงการพบว่า กิจกรรมที่เด่นที่สุดของเครือข่ายผู้สูงอายุจังหวัดสกลนคร ก็คือ กิจกรรมสมุนไพรรักษา โดยเฉพาะ “กลุ่มสมุนไพรรักษาโรคโพงนาแก้ว” ซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่ และประสบความสำเร็จอย่างมาก ซึ่ง โพงนาแก้ว เป็นอำเภอเล็กๆ ที่ยังคงความเป็นชุมชนดั้งเดิม ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้สูงอายุจังหวัดสกลนคร เกิดจากการที่เกษตรกรอำเภอจัดอบรมหมอยาพื้นบ้านขึ้นในตัวจังหวัดสกลนคร พอกลับมาชาวบ้านเกิดความสนใจในเรื่องแพทย์แผนไทยสมุนไพรรักษา ทำให้มีการรวมตัวกันขึ้นโดยทางผู้สูงอายุและ อสม. จำนวน 15 คน. ช่วยกันระดมทุนจัดตั้งเป็นชมรมอนุรักษ์ภูมิปัญญาสมุนไพรรักษา ให้มีความรู้ถ่ายทอดให้กับประชาชนและ ผู้ที่สนใจหันมาสนใจสมุนไพรมากขึ้นและชุมชนอื่นและชุมชนใกล้เคียง เพื่อเป็นศูนย์นำร่องหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของอำเภอ ศูนย์แปรรูปสมุนไพรรักษา เป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่ติดต่อประสานงานระหว่างสมาชิกชุมชนอื่น และหน่วยงานอื่นๆ รวมทั้งเป็นศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านสู่คนรุ่นหลัง เพื่อให้รู้จักใช้และหวงแหนสมุนไพรรักษาธรรมชาติในท้องถิ่น ซึ่งการทำงานของกลุ่มเป็นการกลับคืนสู่วิถีไทยเมื่อครั้งสมัยปู่ย่าตายาย ที่เชื่อมโยงไปสู่การสร้างเสริมสุขภาพ ในส่วนของผลิตภัณฑ์สมุนไพรรักษาสุขภาพจะมีส่วนเชื่อมโยงสุขภาพเป็นหลายมิติ ทั้งทางร่างกาย ทางจิตวิญญาณที่มุ่งเน้นการใช้

ภูมิปัญญาเพื่อทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวผู้สูงอายุเองที่รู้สึกว่าคุณค่า สามารถ เป็นประโยชน์ให้กับ สังคมได้ และทางสังคมทำให้เกิดการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ โดยไม่มีเรื่องวุ่นวายมาเป็นข้อจำกัด เป็นกิจกรรมที่ร่วมกันคิดร่วมกันทำ ก่อให้เกิดการปลุกจิตสำนึก การร่วมสร้างจิตสำนึก การรวมกลุ่มกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่จะแปรพลังเจียบของผู้สูงอายุในวันนี้ ไปสู่การสร้างสรรค์สังคมให้มีความดีงามและน่าอยู่

กรณีศึกษา เจริญลักษณะ (2545, น. 102-104) ได้ศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะ เป็นผู้ให้การสนับสนุนแก่สังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีชมรมผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทของการสนับสนุนแก่สังคมที่ผู้สูงอายุได้ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน และศึกษาระดับของการปฏิบัติที่ให้การสนับสนุนแก่สังคม ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมที่ผู้สูงอายุได้ปฏิบัติคือ การมีส่วนร่วมในการจัดทัศนศึกษาให้แก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทใหม่ๆ เกิดการเรียนรู้การมีส่วนร่วมในการดูแลสมาชิกเจ็บป่วยร้อยละ 92.9 และการเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในโอกาสวันสำคัญต่างๆ นอกจากนี้ในด้านข้อมูล ข่าวสาร พบว่า ควรที่จะดำเนินการจัดสร้างเครือข่ายของชมรมผู้สูงอายุได้มีการช่วยเหลือกัน ผู้สูงอายุเห็นด้วยกับการที่จะมีการส่งเสริมและเปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในใจตนเอง ข้อเสนอแนะจากการศึกษาควรส่งเสริมและสนับสนุน ให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาผู้สูงอายุให้แก่เด็ก ควรส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อ ผู้สูงอายุที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ในด้านต่างๆ และควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมในการ พัฒนาชุมชนหรือสังคม

อัจฉรา สิทธิรักษ์ (<http://hp.anamai.moph.go.th>, 2550) ศึกษาเรื่อง “ปัญหาและความต้องการด้านกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและสังคมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุจังหวัดลำปาง” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการด้านกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและสังคมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุจังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ความต้องการของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ มี 3 ด้านคือ 1) ความต้องการด้านส่งเสริมสุขภาพด้านร่างกาย 2) ความต้องการด้านจิตใจ และสังคม และ 3) ความต้องการด้านการส่งเสริมอาชีพและรายได้ การส่งเสริมสุขภาพด้านร่างกาย ผู้สูงอายุในชมรมต้องการให้มีการตรวจร่างกายเบื้องต้น ต้องการได้รับข่าวสารสุขภาพโดยต้องการให้มีคำแนะนำด้านสุขภาพจากบุคลากรสาธารณสุขที่เป็นแกนนำ และมีความต้องการให้มีกิจกรรมที่ทำให้มีสุขภาพดี เช่น การออกกำลังกายที่หลากหลาย ต้องการให้ผู้สูงอายุออกกำลังกาย ต้องการให้ชมรมผู้สูงอายุมีการออกกำลังกายอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ และต้องการอุปกรณ์ที่ช่วยออกกำลังกายทางด้านจิตใจและสังคม ผู้สูงอายุต้องการให้มีกิจกรรม

ส่งเสริมอารมณ์จิตวิญญาณ และสังคม เช่น กิจกรรมสันตนาการ กิจกรรมทางศาสนาต้องการให้มีการพบปะกันระหว่างสมาชิกบ่อยกว่าปกติ เช่นการจัดการทัศนศึกษาให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้พบปะแลกเปลี่ยนกับผู้สูงอายุอื่น และทางด้านสังคม ต้องการให้มีการส่งเสริมอาชีพและรายได้ด้านการเงิน ได้แก่ การจัดตั้งกองทุนสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การทำสมุนไพรรักษาโรค เงินเบี้ยยังชีพ (<http://www.aihd.mahidol.ac.th>, 2551)

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ วรณลักษณ์ เมียนเกิด (2548, น. 111-113) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินการพัฒนาสมรรถภาพด้านการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของสาขาสุขภาพ” (ประเด็นด้านความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการสาขาสุขภาพ ของคณะกรรมการสาขาสุขภาพ) มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินสมรรถภาพของสาขาสุขภาพ ศึกษาปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาการดำเนินงานในสาขาสุขภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากประธานและเลขาธิการสาขาสุขภาพ จำนวน 150 คน ใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณ เป็นการสำรวจความรู้ด้านการบริหารจัดการโดยใช้แบบทดสอบเป็นเครื่องมือ และศึกษาเชิงคุณภาพ ศึกษาจากการจัดกิจกรรมค่ายเสวนาโครงการพัฒนาสมรรถภาพด้านการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของสาขาสุขภาพ จำนวน 3 ครั้ง โดยการใช้การสังเกตการณ์เป็นเครื่องมือ ผลการศึกษาพบว่า ประธานและเลขาธิการสาขาสุขภาพ มีความรู้เกี่ยวกับปรัชญาและอุดมการณ์สูง แต่ความรู้ด้านนโยบายของสภาผู้สูงอายุ และความรู้เรื่องอำนาจหน้าที่และการเป็นตัวแทน การประสานงาน กับการดำเนินงานส่วนใหญ่ไม่ผ่านเกณฑ์ ผู้ผ่านเกณฑ์ส่วนใหญ่มีความรู้ด้านการบริหารจัดการในเรื่องการจัดเลือกตั้งประธานสาขาสุขภาพ การรายงานกรณีมีการเปลี่ยนแปลงการทำงาน และประเด็นความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในการบริหาร ผลการศึกษาเชิงคุณภาพด้านการพัฒนากิจการในการดำเนินงาน พบว่า มีทั้งความสำเร็จและปัญหาอุปสรรค จนนำไปสู่การหาแนวทางแก้ไขการดำเนินงานได้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นด้านการดำเนินงานว่า มีความพยายามหาวิธีในการก่อตั้งชมรมใหม่เพิ่มขึ้นและกิจกรรมที่ชมรมผู้สูงอายุจัดขึ้น ได้แก่ การออกกำลังกาย การแข่งขันกีฬาผู้สูงอายุ การตรวจสุขภาพ การส่งเสริมรายได้ การให้ความรู้ การจัดทำทัศนศึกษา กิจกรรมทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การเยี่ยมเยียนระหว่างชมรม การจัดสวัสดิการต่างๆ บางชมรมพาไปดูงานและจัดอาสาสมัครดูแลชมรมผู้สูงอายุด้วย

พรรณธิดา บุญพิทักษ์ (2549, น. 131-132) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุในสังกัดสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ศึกษาลักษณะเครือข่ายของชมรมฯ และศึกษาทัศนคติของสมาชิกชมรมต่อการพัฒนาเครือข่ายกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า ระยะเวลา

การเป็นสมาชิกของชมรมผู้สูงอายุอยู่ในช่วงเวลา 1-5 ปี กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุในสังกัดฯ จัดให้กับสมาชิกเรียงตามลำดับคือ ส่วนใหญ่เป็นด้านการเผยแพร่ข่าวสารมากที่สุด รองลงมาคือ การจัดกิจกรรมด้านสุขภาพ ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ด้านการพัฒนาสังคม ด้านนันทนาการ และทัศนศึกษาออกสถานที่ และด้านความสนใจและความถนัด ชมรมผู้สูงอายุ มีการจัดกิจกรรม การศึกษาเรื่องพุทธศาสนามากที่สุด รองลงมา มีกิจกรรมการสอนผลิตยาสมุนไพรให้แก่สมาชิก ชมรม ตามลำดับ ส่วนลักษณะเครือข่ายของชมรมผู้สูงอายุนั้น มีลักษณะเครือข่ายของการติดต่อกับองค์กรภายนอกมากที่สุด รองลงมา มีการติดต่อกับชมรมผู้สูงอายุอื่นๆ ภายในจังหวัด ส่วน เครือข่ายภายในเป็นการติดต่อกับเพื่อนสมาชิกในชมรมเดียวกัน สมาชิกชมรมมีทัศนคติต่อการ พัฒนาเครือข่ายกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุในระดับมากต่อการประสานงาน มีความเห็นว่าการแบ่งหน้าที่ในการทำงานด้านเครือข่ายร่วมกัน ในด้านบริหารนั้นสมควรมีการพัฒนาและ ปรับปรุงการทำงานร่วมกัน ในส่วนของด้านกิจกรรมนั้นควรมีการจัดกิจกรรมร่วมกันในกลุ่มชมรม ผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, โกวิทย์ พวงงาม และ วรณลักษณ์ เมียนเกิด (2549, น. 115-119) ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการของชมรมผู้สูงอายุในกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ” ศึกษา โครงการประเมินการพัฒนาชมรมผู้สูงอายุในหมู่บ้านห่างไกลและหมู่บ้านสร้างเสริมสุขภาพ โดย ผู้สูงอายุเป็นแกนนำ ปีที่ 3 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทการเป็นพี่เลี้ยงในกิจกรรมส่งเสริมให้ เกิดชุมชนสุขภาพของชมรมที่ การบริหารจัดการของชมรมน้อง ในด้านการมีศักยภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของ ชมรมน้อง เป็นการศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพของชมรมพี่และชมรมน้อง ในภาคกลางและภาค ตะวันออก จำนวน 4 จังหวัด ภาคเหนือ จำนวน 6 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 5 จังหวัด ภาคใต้และตะวันตก จำนวน 5 จังหวัด ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของการเป็นพี่เลี้ยงของ ชมรมพี่ ในด้านการส่งเสริมให้เกิดชุมชนสุขภาพ แก่ชมรมน้อง ได้แก่ บทบาทการแนะนำ การให้ คำปรึกษา การนิเทศงาน และการให้ความช่วยเหลือ ซึ่งชมรมพี่มีบทบาทในการให้คำปรึกษา มากที่สุด รองลงมาเป็นบทบาทการนิเทศงาน ความพึงพอใจและความคาดหวังของชมรมพี่ต่อ ชมรมน้องนั้น ชมรมพี่มีความพึงพอใจที่ชมรมน้องจะดำเนินกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพอย่าง ต่อเนื่อง ประเด็นการบริหารจัดการด้านศักยภาพของชมรมน้อง มีการพัฒนาและปรับปรุงการ ทำงานต่อเนื่อง สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกับสมาชิกชมรมได้ คณะกรรมการชมรมสามารถ บริหารจัดการกิจการต่างๆ ในชมรมน้องได้อย่างดี มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอยู่ในระดับมาก สามารถมีความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกและคนในชุมชนอย่างดี และการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุทำให้

สมาชิกมีสุขภาพแข็งแรงขึ้น มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการดำเนินกิจกรรม การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อเสนอแนะว่า สมาชิกผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ควรคงบทบาทการสนับสนุนให้ชมรมผู้สูงอายุเกิดการพัฒนาต่อไป ในส่วนของชมรมพี่ -ชมรมน้องควรดำเนินการสร้างเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้สมาชิกมีส่วนร่วมให้มากขึ้น โดยการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและกระจายความรับผิดชอบไปให้สมาชิกกลุ่มย่อยอย่างทั่วถึง และขยายขอบเขตกิจกรรมด้านสุขภาพสู่กิจกรรมด้านสังคม

นิชามา คัลบัคัลยา (2550, น. 154-156) ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาวิถีระดมทรัพยากรของชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิถีระดมทรัพยากรของชมรมผู้สูงอายุ ปัญหาอุปสรรคในการระดมทรัพยากรของชมรมผู้สูงอายุ และความต้องการสนับสนุนในด้านการระดมทรัพยากรของชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ผลการศึกษาพบว่าวิถีระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการบริหารจัดการของชมรมผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ด้านแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุน ด้านวิถีระดมทุนโดยตรงและทางอ้อม ด้านการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ด้านการจัดการทุนทางสังคม และด้านการประสานความร่วมมือในการปฏิบัติวิถีระดมทรัพยากร ใช้การประสานความร่วมมือจากสมาชิกในการจัดกิจกรรม เป็นอันดับแรก รองลงมาคือการบริหารทรัพยากรมนุษย์ด้วยการแนะนำผู้ร่วมงานให้เข้าใจวัฒนธรรมและระบบการทำงานของชมรม และในการจัดการทุนทางสังคมมีการค้นหาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

โดยสรุปผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและใกล้เคียง แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชมรมผู้สูงอายุ ทั้งนี้ กิจกรรมจะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีความสุข พร้อมทั้งจะเข้าร่วมและมีความพึงพอใจต่อบริการที่ได้รับ ชมรมผู้สูงอายุดำเนินกิจกรรมทั้งที่เป็นเอกเทศของตน และดำเนินกิจกรรมในชมรมอยู่ในเครือข่ายของสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ ซึ่งมีผลต่อการเกื้อหนุนทางสังคม และผู้สูงอายุต้องการให้ตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสุขภาพแข็งแรง มีสุขภาพ สุขใจ จนกว่าวาระสุดท้ายของชีวิต การเข้าร่วมกิจกรรมจึงทำให้ผู้สูงอายุได้รับการผ่อนคลายความเครียดและได้คลายเหงา ได้มีจิตสำนึกตามความเป็นจริง ได้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุ ศักยภาพของผู้สูงอายุในการเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในเมืองและชนบท ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ทำกิจกรรมใกล้เคียงกัน กิจกรรมที่ผู้สูงอายุได้ปฏิบัติ เช่น การดูแลสมาชิกเจ็บป่วย การเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในโอกาสวันสำคัญต่างๆ การออกกำลังกายจะเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุช่วยให้สดชื่น เป็นการป้องกันและรักษาสุขภาพของผู้สูงอายุได้มี

การช่วยเหลือกัน ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในใจตนเอง มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาผู้สูงอายุให้แก่เด็กเยาวชนคนรุ่นหลัง

และในส่วนของชมรมผู้สูงอายุถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการใช้ภูมิปัญญาผู้สูงอายุในการจัดกิจกรรม เนื่องจากชมรมผู้สูงอายุเป็นแหล่งรวมของภูมิปัญญาผู้สูงอายุ และในการบริหารจัดการของชมรมก็ถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชมรม ซึ่งการบริหารจัดการของชมรมผู้สูงอายุดำเนินการโดยตัวผู้สูงอายุเอง และผู้สูงอายุเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ อีกทั้งในการรวมกลุ่มผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ยังส่งเสริมให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการรวมกลุ่มของชมรมคือ การจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนในการทำประโยชน์ให้กับสังคม ได้ช่วยเหลือสังคม เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีของผู้สูงอายุและสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับสังคมต่อไป

6. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

